

Városunk földtani helye

Budapestnek csak a neve százéves. A város részei, Buda, Óbuda és Pest, történelmi emlékek szerint 700–800 évesek, a város római elődjei, Aquincum és a pesti castrum 1850 évesek; azok a települések pedig, amelyeknek emlékeit a budai barlangokban találták, több ezer évre tekintenek vissza. Csak a természeti erők különös kedvezésével magyarázhatjuk, hogy a város az ókorban is, a középkorban is, jelen századunkban is rövid idő alatt az európai városok legelsői közé emelkedett, mihelyt lélegzetvételnyi békéje volt.

Hol születik város?

Egy város alakulását sokféle természeti erőforrás és helyzet segítheti elő. Ennek megfelelően alakulnak kikötővárosok, medenceközponatok, hágó- és átkelőhely városok, szénre települt városok, általában bányavárosok, vásárvárosok, útcsomópont-városok. Időben is változik a természetes városépítő erők rangja, jelentősége. Budapest azonban a természetes energiaforrások leg többjével rendelkezik és helyzete olyan, amely minden időben kedvez a városalakulásnak és fejlődésnek.

Budapest egy nagy és változatos medence természetes közepontjában fekszik. Ugyanakkor átkelőhely Belső-Európa legnagyobb folyójának középső szakaszán, a 2380 km hosszban hajózható Dunán. Jellegzetes vásárváros is az Alföld szélén, hegy- és dombvidékek találkozásánál, mezőgazdasági, erdészeti és bányatermékek természetes árucseré helyén. Útcsomópont-város is, hiszen a Duna jobb partján nagy történelmi múltú útvonal halad végig s ez Budapestnél találkozik a Dunántúlról a Bakony hegység csapásirányában haladó fő útvonalakkal és az Alföld északi peremén végigfutó, valamint a Tisza átkelőhelyei felől az Alföld síkján át a Dunántúl és az északi hegyvidék felé tartó természetes útvonalakkal. Az építőanyag-bányászat is fontos telepítője volt a városnak, és az iparosodás legfontosabb energiaforrásai, a szénmedencék sincsenek nagy távolban tőle. Végül az idegenforgalomnak (belföldinek, külföldinek egyaránt) komoly és páratlan vonzereje Budapest sok természetes melegvíz forrása. Ezekre már a rómaiak pompás fürdőket építettek; a fürdők reneszánszukat érték meg a török uralom alatt és e hévizeket mind fokozottabban használjuk ki ma is világhírű fürdőinkben.

Nagy város csak ott épülhet, ahol építőanyag nagy mennyiségben és — a fejlődés haladtával — többféle minőségben rendelkezésre áll. A legáltalánosabban használt építőanyag kezdetben a fa, később az építőkövek, majd a téglának való agyag, homok, kavics, s ezek kombinációja (cement). Budapestet mindezzel elkényeztette a természet. A budai hegyeket sűrű erdők borították s borítják még jelentős részben ma is. A pesti részt is erdőtakarta dombok vették körül, míg ki nem irtották nagy részüket, hogy kerteket, gyümölcsösöket telepítsenek helyükbe. Építőköben és agyagban Budapest környéke igen gazdag. A mészkövek tarka sokasága, a kemény dachsteini mészkőtől az eocén és torton mészköveken, a jól faragható szarmata mészköveken és édesvízi forrásmészköveken át mind a közvetlen közelben és nagy mennyiségben rendelkezésre állnak. A Duna mentén pár kilométerre északra ott találjuk mindkét oldalon a kemény andezitek, a pesti öblöt pedig körülölelik a jól faragható vulkáni tufák. Kemény homokköveket szállítanak a Hárs-hegy, Budakeszi és Üröm bányái. A dolomitmúrvát és mállott dolomitport útkavicsolásra és nemes vakolatnak a budai hegyekben nagyon sokfelé fejtik. Homokot, kavicsot nagy mennyiségben találunk a mai város altalajában és a peremvárosok leg többjében. A legnagyobb kavics- és homokszállító azonban a Duna. Nem kevésbé gazdagok vagyunk téglagyártásra alkalmas agyagokban. A budai oldalon az oligocén korból származó „kiscelli” agyagot dolgozzák föl több nagy téglagyárban, a pesti oldalon a pannóniai agyagnak vannak nagy bányái.

A földtani régmúlt

A főváros környékének földtani felépítésében a gerincet, a csontvázat a triász korban keletkezett mészkő és dolomit rétegek adják. Ezek a kőzetek 170–180 millió évvel ezelőtti tengeri üledékek, amelyeket a későbbi korok szerkezeti mozgásai hegyekké gyűrtek, torlaszoltak fel. A hegyekké kiemelt triász üledékek jó száz millió éven keresztül a mai Budapest egész területén a felszínen voltak, pusztultak, karsztosodtak, hatalmas mészkő és dolomit fennsíkot

alkottak. A geológiai harmadkor elejétől, kb. 60 millió évvel ezelőtől kezdve a hegység összetöredezett, egyes részei megsüllyedtek, s ezeket újra meg újra elöntötte a tenger.

A mai magasságra a Duna jobbpart triász rétegei csak a pliocén után, a negyedkorban emelkedtek. A kiemelt részek 300–500 m magasan vannak a mai tengerszint felett (János-hegy 529 m), ugyanakkor a megsüllyedt triász rétegeket ma Göd alatt 650 m mélyen, az I. sz. városligeti fúrásban 910 m mélyen, Gödöllőn 1900 m mélyen találták meg.

A magasan maradt triász hegyrögöket az újabkori tengeri üledékek a budai hegyekben gallérszerűen körülölelik, viszont Pest alatt egymásra következő takarókként fedik. Az ismétlődő tengeri transzgressziók kisebb-nagyobb területeket öntöttek el, így az egymást követő tengeri üledékek takarói nem egyforma kiterjedésűek. Nagyan — általában ÉNy-ról DK-felé — mind fiatalabb korú üledékek vannak a felszínen. A triász rétegekhez támaszkodó, vagy azokat fedő eocén rétegekből szenet bányásztak Solymáron, Nagykovácsin és a Pilisi medencében; mészkövet több kisebb bányában (Martinovics-hegy, Mátyás-hegy, Nagykovácsi, Üröm). A karsztosodott, majd mélyre süllyedt triász és eocén mészkő rétegek a legjobb mélységi víztároló kőzetek. Nagy vastagságban bélelik ki a pesti öblöt 1000–1500 m-nél nagyobb mélységben. Az eocén végén keletkezett budai márgát a pesti oldal mélyfúrásai Csepelen 1126 m, Mátyásföldön 1260 m, Cinkotán 1519 m mélységben találták meg. Ezt követően a terület hosszabb időre szárazra került és a kialakuló nagy folyók törmelékiszállítására a triász és eocén rögök körül nagy törmelékűpot hozott létre. Ennek maradványai a kavicskonglomerátumok, homokkövek, amelyeket a „hárs-hegyi” jelzővel illetünk (több helyen bányásszák).

Buda legjobb téglagyagja, a kiscelli agyag, a középső oligocén tengerének üledéke. Megtalálható északon a Solymári árokban, az Ördögárokban, a táborhegyi lejtőkön, az óbudai lapályon; dél felé Lágymányosig, Kelenföldig és a Gazdag-hegy lejtőig. Baj van vele sokfelé, mert a meredekebb vagy a mesterségesen megbontott lejtőkön csúszik, suvad, az épületekben károkat okoz. A képződmény átnyúlik a keleti oldalra is, de itt az agyagot mindenütt fiatal homok vagy kavics fedi. Pest altalajában felszínközelségben ez a legidősebb képződmény. Erre telepednek északon a miocén homokkövek, kavicsok, tufák, délen és keleten a szarmata mészkövek és a pannóniai agyagok.

A harmadkor második fele a Kárpát-medence nagy átrendeződésének ideje. Ekkor gyűrődnek fel a Kárpátok láncai és süllyednek a mai medence közepét elfoglalt hegységek a mélybe. Óriási erők feszülnek és oldódnak fel a földkéregben. Budapest környéke ebből nem sokat érez. Határterületen fekszik a nagy süllyedések és nagy kiemelkedések zónái között. Legközelebb hozzá a helvét-torton vulkanizmus hatolt, amely az Alföldet és az Erdélyi medencét körülvevő vulkáni koszorú folytatásaként létrehozta fővárosunk közelében a Dunazug és Börzsöny, tovább a Cserhát és Mátra hegységet. A nagy vulkáni tevékenység árnyékában Vácharthyán, Csomád, Mogyoród táján vulkáni hamurétegek, tufák települtek. A tufák tengerbe hullott és átalakult anyagát megtaláljuk a Tétényi fennsík miocén rétegeinek bentonitjában, amely egyike a legkeresettebb derítő földnek.

A torton tenger üledéke fővárosunk altalajában a Lajta mészkő; ez jól faragható, durva kőzet, amely Rákos táján 5–10 m futóhomok alatt található, de másutt is (Kőbánya, Tétény, Érd) előfordul. Az ezt követő szarmata tenger hasonlóan durva mészkövei Kőbánya környékén 10–20 m vastagságban helyezkednek el.

A szarmatát követő pliocén kor a Kárpátok felgyűrődése és a nagy vulkáni hegykoszorú kialakulása után a lassú kiegyenlítő mozgások ideje. A hegységek felgyűrődésével a kéregben előállott anyagihiány nagy területen lassú, de mély süllyedésekre vezetett. E mozgás során Budapest helye továbbra is határterület volt. Itt volt a nagy pannóniai tó partja. A partmenti mély öblök agyagját tárják fel Kőbánya téglagyárai.

A harmadkor végén az alacsony dombok között sekély, sűrű mésztartalmú tavak maradtak hátra. Ezekből vált ki sok édesvízi mészkő, amely ma a Szabadság-hegy tetején és Rákoscabán nagyobb foltokban található.

A földtörténet utolsó felvonása

Ez volt a földtani kép körülbelül az utolsó másfél-kétmillió év előtt, amikor beköszöntött a negyedkor. Ebben a — földtani tekintetben rövid — korban nagyobb változások jöttek létre a kontinensek felszínén, mint megelőzően — hasonló idő alatt — bármikor. Ebben a korban jelennek meg kontinensünk északi részén a nagy jégárok és legyalulják, átalakítják, törmelékheggyekkel behálózzák a felszínt. Nálunk meggyorsultak a pliocénben elcsendesült földkéregbeli mozgások. Az alföldi medence egyes részei 500—650 métert süllyedtek a negyedkor folyamán, ugyanakkor a Dunántúl és az északi hegyszerem egyes részei 300—350 métert emelkedtek abból a szintből, amelyet a pannóniai tó kiszáradásakor elfoglaltak. A magyar medencében tehát közel 1000 méteres szintkülönbségek jöttek létre a negyedkor másfél-kétmillió éve alatt.

A kiemelt hegyvidékekről a megsüllyedt medencékbe a kavics- és homokrétegek nagy tömegeit hordták le a folyók és patakok. Ekkor jelenik meg területünkön a Duna és a Váci kaputól jövet olyan hatalmas kavics tömeget terítget el Budapest mai helyén és környékén, mint amilyent ma hord a Bécsi medencéből a Kisalföldre.

Az emelkedés és süllyedés meg-megismétlődött, de nem egyenletesen minden területre. A hegylejtőkön lerakott kavicsmezők időnként magasabbra kerültek, alacsonyabb térszíneken újra kezdődött a kavicslerakás, másutt a kavicsmezők mélyebbre zökkentek s feléjük új hordalékot tergettek a folyók. Így alakult ki fővárosunk területén a mai kép, amely az idősebb korok képződményeit a felszínen csak a budai hegyvidéken őrizte meg, azokat is csak maradványaikban, a pesti öblöt pedig befedte fiatal üledékekkel, homokkal, kavicssal, iszappal.

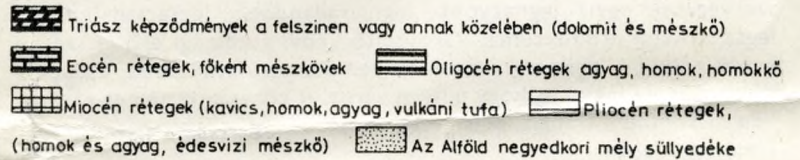
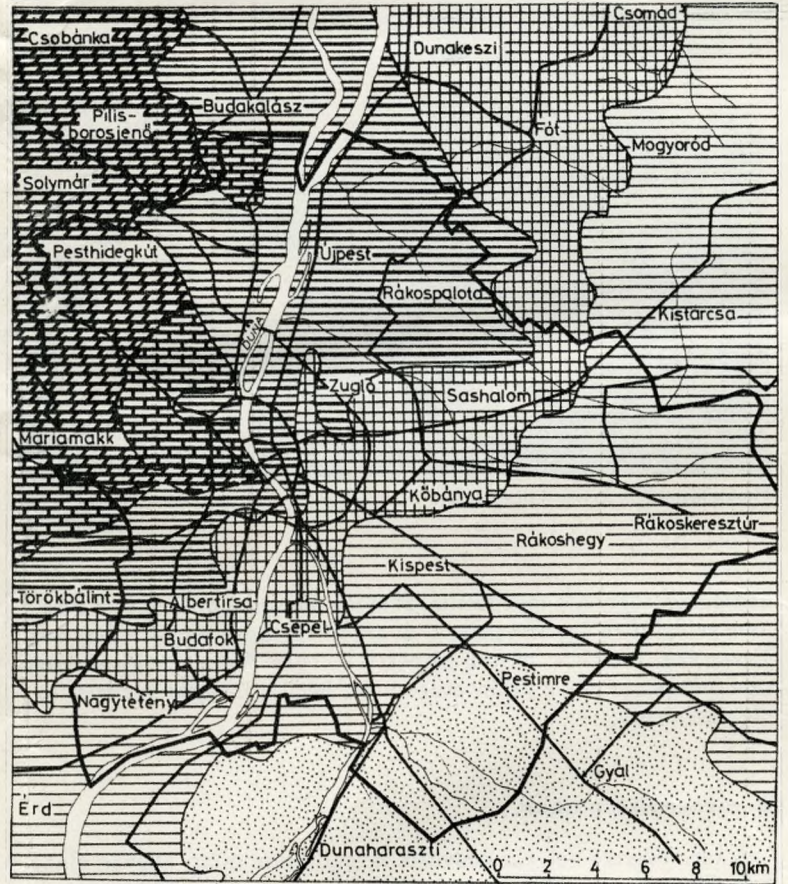
A Duna megjelenése átrendezte az Alföld szélének és a budai hegyvidéknek e találkozási helyét és megteremtette a szükségét és lehetőségét nagy település kialakulásának. Itt most a nagy folyót nem mint víziutat, a régi korokban különlegesen kedvező szállítási lehetőséget, nem is mint energiaszolgáltatót (vízimalmok révén), és nem mint átkelőhelyet kívánjuk méltatni. A Duna kavicssterazaival megteremtette — az építőanyagok mellett — egy nagy település kialakulásához a másik, jelentőségében talán első feltételt: a nagy mennyiségű, jó minőségű és könnyen elérhető ivóvizet. Aquincum az óbudai mélyedésben vízben gazdag kavicsalajra és a római fürdői langyos forrásokra települt s arra települt még Aquincum előtt az illyrek városa, Acinco, ahonnan a római város a nevét vette. Árpád fejedelem népének első települőhelye, a Csepel-sziget északi fele szintén vízben gazdag kavics altalajú. Jó ivóvizet adó kavicsrétegekre települt Pest városa is, a mai Belváros.

Egészen a XIX. sz. végéig, a városi vízmű kiépítésének koráig, az ásott kutakkal elérhető jó ivóvíz a település alapfeltétele volt. Az első városi vízmű is Duna-parti kavicsra települt, és a későbbiek is, csak északabbra, a Szentendrei-sziget magasságában.

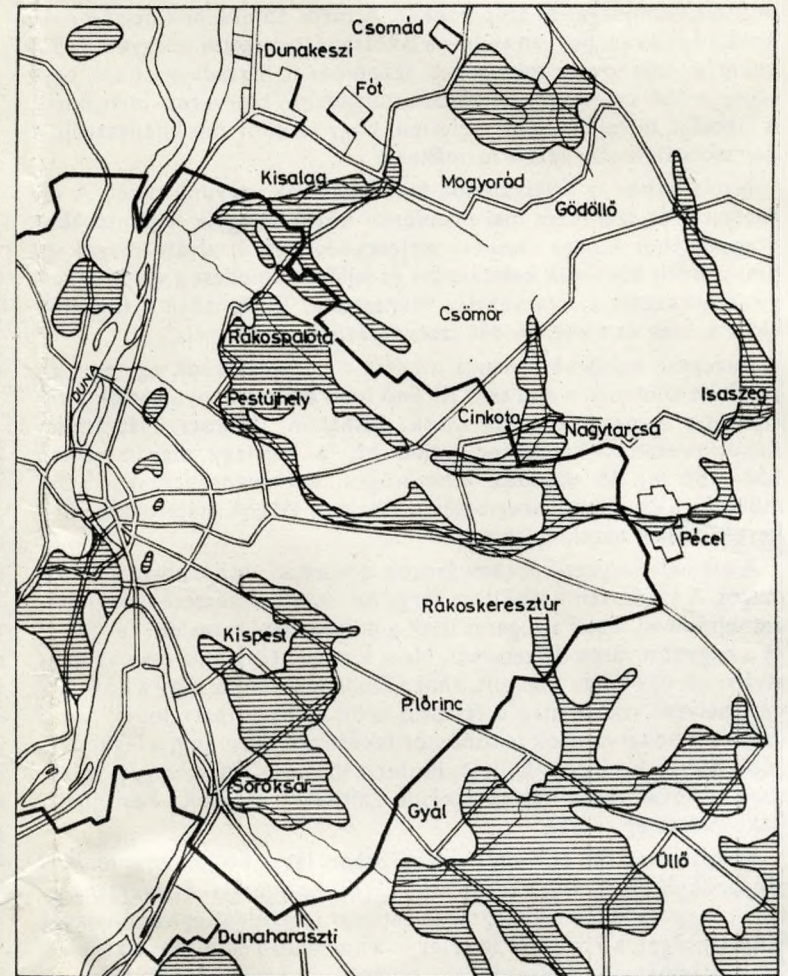
A kavicssterazok betelepítésénél két érdek ütközött. A jó és közeli ivóvíz a jelenkori kavicsrétegeket és alacsony teraszokat jelölte ki kívánatos településhelynek, az árvizek viszont ezeket veszélyeztették. Így a partvédelem és árvízvédekezés együttműködésre és szervezetszeregre készítette a lakosságot. A Nagykörtú hosszú szakaszban régi Duna-medret követ. Partjain a nagy lakónegyedek csak a dunai partfalak kiépülésével együtt épülhettek meg. Keletre széles talajvízes sáv következik, amely körbefogja a sűrűn beépült városmagot. Itt a tözeges területek alapozási problémákat okoztak, a nedves évszázadokban pedig, 7—14—28 évenként, a feltörő talajvíz ma is előnti a pincéket.

Bölcs városrendezők ebbe a sávba telepítették, a nagy lakónegyedek mögé, a városi parkokat, így a Városligetet, Népligetet, a sportpályákat. Valóságos zöldövezet fogta körül a múlt század végén naggyá nőtt várost. Az épülő alvárosok elkerülték ezt a részt. Csak a peremi lakóvárosok, iparvárosok kiépülte után teremtdik meg az összeköttetés e sávon keresztül a város belső testével, és még később — városrendezők hiányában — juthatott a „fejlődés” oda, hogy az anyira szükséges zöld övezetből a legszebbet, a Városligetet, csúnya raktárvárossá alakítsa át. A Vásárt most kitelepítették, de az állandó épületek emelése a park területén, sajnos, tovább tart.

A Duna nemcsak várostelepítő, hanem városrendező is. A nagy folyó szelíd kanyarokkal halad a hegyvidék lábai előtt s kirajzolja a város É—D-i tengelyét. Partjai a pesti oldalon is elég magasak, jól védhetőek. Vízjárása nem nagyon szélsőséges (a közepes vízszint felett a legnagyobb árvizek szintje sem éri el az 5 méter magasságot). E körülmények lehetővé tették, hogy a város mindkét oldala arccal a Duna felé forduljon, és olyan Duna-part épüljön ki, amely funkció-

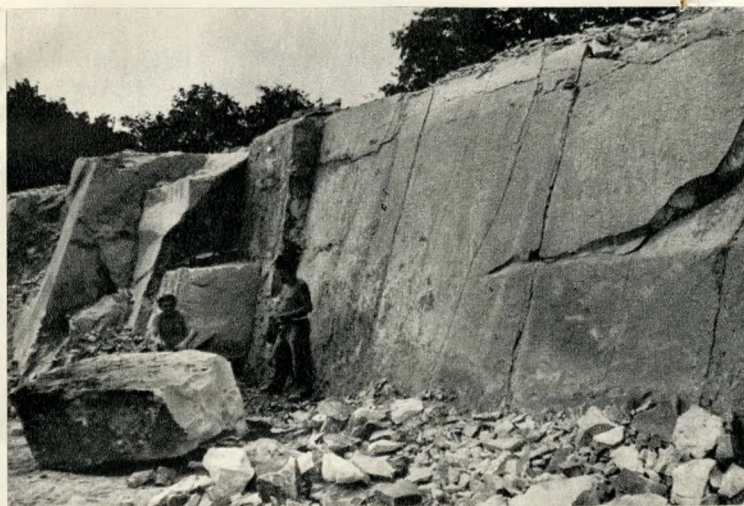

BUDAPEST TALAJVIZES TERÜLETEI

Mészköbányák a Remete-hegyen Dr. Wein György felvétele

Hárs-hegyi homokkő fejtő Budakeszitől nyugatra. Dr. Wein György felvétele

ban is, szépségben is egyedülálló. Sem Párizs, sem London, sem Róma nem települt rá úgy súlyponttal és arccal szerkezetileg is a Szajnára, Themzére, Tiberisre, mint Budapest a Dunára. A dunai nagy városok sem mérkőzhetnek e tekintetben vele. Bécs is, Belgrád is hátat fordít a folyónak.

A városépítő ember

A természetes helyzet kedvező. A lakosokon múlt, hogyan élnek vele. Mert maga a város emberi produktum. Az emberi közösségek, szervezetek egyik legnagyobb, legmaradandóbb, legtársadalmibb, legsajátosabb produktuma. Városépítő kedv, gazdasági erő és szépérzék nélkül a legenergiusabb helyen sem születik város. Emberi tényezőktől függ az is, hogy milyen város. A középkori német városkép más, mint a francia, olasz vagy orosz, s még inkább más, mint a kínai vagy japán.

Az igazi város beilleszkedik a természetes környezetbe, kihasználja annak kedvezéseit, de tükrözi egyben az építők igényeit, erejét, találékonyságát és szépérzékét. A város épülésének első problémája éppen az, hogyan tudják a lakosság szervezetei az egyéni érdekeket, építőkedvet, tehetséget, szépérzékét társadalmisítani, egységes erővé összefogni. A város a társadalmi szervezeti formáknak is iskolája, nevelője s nem véletlen, hogy az ókor óta kifejlesztője a demokratikus szervezeti formáknak.

Napjainkban az óriásvárosok kialakulásának vagyunk tanúi. A városépítés és szervezés mai problémái közül az egyik legfontosabb: hogyan lehet a nagy területi terjeszkedés, az új alvárosok és funkcionális körzetek keletkezése és fejlődése mellett a város egységes szerkezetét és szervezetét fenntartani? Ez döntően a funkciók elosztásának és a közlekedés szervezésének problémája.

Budapest belső városmagja mellett a peremvárosok egy-egy kiemelt területre épültek. Kitűnő lehetőségeket nyújtottak a településre a magas kavicssterazok: Sashalom, Cinkota, Mátyásföld, Rákoskeresztúr, Pestlőrinc (mind kb. a Várhegy magasságában, 150–180 m). Jó alapozási lehetőségek, árvízmentes térszín, kerti művelésre és gyümölcsstermelésre alkalmas talajok csábították ide a kertés családok házak építőit.

A kiemelt helyzetű peremvárosok félkörben veszik körül a városmagot, a sugarasan kialakított forgalmi utak természetes meghosszabbításában. Ezek a sugaras utak a mindennapi forgalom tengelyei és a nagyobb város összetartói. Nem kiemelt térszínre csak az ipari alvárosok egy része települt, ahol a Duna közelsége, vagy a közlekedési helyzet szabta meg a telepítő erőt. A nagy ipartelepek közül aztán a munkásvárosok is többször lakótelepülésre nem a legkedvezőbb helyre kerültek; Újpest, Pesterzsébet egy része, vagy a telekspekulációval rossz helyre szorult „altiszti” városok: Pestújhely, Rákospalota egy része.

Az ipartelepítés egy-egy nagyvárosban legalább annyira emberi tényezőktől függ, mint a természetiektől. Az energia- és nyersanyagszállítás gyors fejlődése megteremtette az ipartelepítés viszonylagos kötetlenségét, a városban adva lévén a munkaerő és a fogyasztópiac. Csak a köbányák, agyagbányák, homok- és kavicsbányák helyhez-

kötöttek, a többiek döntően a szállítóeszközökhöz és vízhez húznak. A földtani helyzet csak egyes különleges iparok helyválasztásánál játszik szerepet. Ilyen a köbányai sörgyárak települése a nagy pincék kiépítésére alkalmas szarmata mészkő területekre, vagy a budafoki borászati és gombatermelő üzemek helyválasztása. Földtani helyválasztásra példa a Ferihegyi repülőtér kiépítése a Pestlőrinc és Vecsés közti elegyengetett kavicssterazon, ahol a relatíve kiemelt helyzet és a mély talajvíz nem kedvez a gyakori ködképződésnek, ami az előző (budakeszi lapály) repülőtér állandó veszedelme volt.

A városszerkezet földrajza

Pesten a városszerkezetet, az utcahálózatot és közlekedést a terep szinte előírta. A Belvárosi sziget félkörben tapadt a Dunához. Egy régebbi Duna-ág és annak partja kijelölte a helyét a Nagykörútnak. Az ugyan véletlennek is tekinthető, hogy a körút helyén ma nem hajózó csatornát látunk; de a városszerkezet akkor is a mai volna. A megemelt dombokra települt peremvárosok adták a legkülső félkört. Ezeknek megfelelően alakultak a körutak és sugárutak, ezeknek megfelelően helyezkedtek el az üzletnegyedek, a kereskedelem és a hivatalok központjai, a lakónegyedek, kertvárosok. Kevés városnak van ennyire központosított és karélyosan kialakított szerkezete, mint Pestnek a „pesti öbölben”.

Jó példa a városépítő ember okos tájkialakítására a Budapest körüli vasútépítés. A városszeremi dombokat átszelő vasútvonalaknál a dombokat mélyen be kellett vágni. Az itt kitermelt anyagból töltötték fel az árvízszint fölé a belváros (pl. az V. kerület) mély fekvésű helyeit. A Pesten kialakult és bevált városszerkezetet igyekeztek Budán is megvalósítani a városrendezők. A központ felé futó sugárutakból azonban csak a Duna mentiek és az Ördögárok útja érhetek akadálytalanul a városcentrumba, a többinek az útját állta a Gellért-hegy és a Várhegy. Utóbbi alatt mesterséges kaput nyitott az Alagút.

A városszerület domborzati képe lehetőséget adott a csatornahálózat kedvező kialakítására és a hálózat bekötésére a város alatt a Dunába. A vízvezeték-hálózat kiépítésére nem volt ilyen kedvező a helyzet. A vízművek a Duna-part kavicsaiból vagy újabban kis részben az élő Dunából merítik vizüket s ezt mesterséges emeléssel kell a város magasabban fekvő pontjaira eljuttatni. A hegy- és dombvidékek saját vízforrásai igen kis teljesítőképességűek.

Néhány szót érdemel a Várhegy geológiája. Ez a meredek-falú, alig 1 km² kiterjedésű hegysziget a mai város közepén fekszik, közvetlenül emelkedik ki a mai Duna-partból és 50–80 m relatív magasságból néz a balparti városra. Magasra emelkedik ki a Vérmező síkjából is, végigtekintve a budai hegyek panorámáját és a Vérmező felé lejtő beépített hegyoldalakat és utakat. Várhegynek született, meredek lejtőivel, elszigeteltségével, a tetejét fedő kitűnő építőkövel. Ez az édesvízi mészkőréteg, amely 8–14 m vastag takaróval védte a hegyet a lepusztulástól, egyrészt kitűnő építőanyag, másrészt a természetes barlangok és mesterséges pincék tárháza. A mészkőréteg alatt folyóvízi kavics van vékony rétegben s ebben víz. Így a vár — magas helyzete ellenére — jól elérhető mélységben ivóvízzel el volt látva. A várhegy testét budai márga- és kiscelli agyagrétegek adják, s ezek a 200–300 m mélységben elhelyezkedő triász dolomitrétegekre

települnek. A budai márga a Vérmező felé eső részen réteges, leveles és egyes helyeken elég meredeken dől Ny felé. Ezért ezek a lejtők csúszásveszélyesek.

A Várhegy kb. 1 millió év alatt alakult heggyé. A tetején található Duna-kavics és a melegforrásokból kicsapódott édesvízi mészkőrétegek bizonyítják, hogy a negyedkor közepén a mai tető még folyóvölgy volt, völgytalp. A Budai hegységre jellemző apró mozaikokban végbement kéregmozgások emelték meg a térszínnek ezt a darabját, ugyanakkor az alföldi medence besüllyedése, a Duna mind mélyebbre vágódása és a budai patakok (Ördögárok) megnövekedett eróziója is segítette kivésni, kimélyíteni a Várberc környezetét.

Így alakult ki fővárosunk központjában ez a természetes vár, amely magán hordja a budai táj és a pesti síkság földtani jegyeit, környezetüktől kissé elválasztva, kiemelve. Született „kormányzósági” negyed. Áttekintést nyújt a város — s kissé jelképesen az ország — felett. Nem utolsósorban valamelyes történelmi szemléletre is készítetnek régi házai, utcái, nevezetes kapui és magának a várnak nem eseménytelen s nem tanulság nélküli története.

Eleinknek a természeti viszonyok megfigyeléséhez, az azokhoz való alkalmazkodáshoz több idejük volt. Nekünk a gyors építkezésekhez gyorsan kell tájékozódni. Ezért kell a természeti viszonyokat sokoldalúan feltárni, tudományos módszerekkel és rendszeresen kutatni, hogy továbbra is illőt, jót és szépet építsünk, kevés káros tapasztalattal és költséget okozó hibával.

A város széttagozódik, mint minden nagy város. Új központok, új körzetek alakulnak. Ez a helyzet különleges feladatokat ró a közlekedésre. A lovasköci-közlekedés idejében Pest és Buda közlekedése azonos módon volt megoldható. A villamosvasút különbséget teremtett. Amennyire alkalmas volt Pest a villamos útvonalak kiépítésére, annyira kedvezőtlen volt erre Buda. Itt az autóbusz hozott időleges megoldást. A metró a már kialakult forgalom legfontosabb tengelyei mentén épül. Ny—K-i vonala Pesten szarmata és negyedkori üledékekben indul, a Keleti pályaudvar táján középső miocén homok és agyagféleségeket tör át, majd oligocén agyagos rétegekbe hatol. Kiscelli agyagban halad át a Duna alatt, és a Déli pályaudvarig eléri a budai márgát. Ezek az anyagok nem állították különösebben nehéz helyzet elé az építőt, hiszen ezek a kőzetek általában jól fejthetők. A nehézséget a vízvesztély jelentette. A pesti részen az agyagos rétegek felett végig futnak 10—20 m vastagságban a vízzel teli kavicsrétegek, amelyek vízbetörésekkel fenyegették az építőt. Az agyagos rétegeket sűrűn járják át a vízmozgást elősegítő vetők, amelyek kéregmozgási jelenségek, hiszen a terület apró mozaikokban súlylydott és emelkedett, kialakulása óta a mai napig.

Amilyen mértékben mind nagyobb, mind hosszabb időre tervezett műveket hozunk létre, olyan mértékben kell számolnunk a földkéregben felgyülemelő feszültségekkel és az azokat kiváltó mozgásokkal. A felszíni rétegekben a nagy pontosságú szintezések évtizedenként milliméteres nagyságrendű emelkedéseket és süllyedéseket, valamint horizontális eltolódásokat mutatnak ki. Ezek és az időnkénti földrengések arra intik az építkezőt, hogy a kőzettani viszonyokon túl a terület szerkezeti viszonyaival is igyekezzék tisztába jönni.

Budapestről, mint a természetes melegfürdők városáról kell még szót ejteni. A budai Duna-parton, a triász alaphegység lezökkenésének vonalában, a földtani történet során megismétlődően jelentős kéregmozgások voltak. E mozgékony öv mentén a mélységi forró vizek és gőzök felhatolnak a mai felszínig. Útjukban keverednek a magasabban fekvő rétegek vizével, sőt a legfelső talajvízzel is. Így kissé lehűlve, de még mindig 42—64 °C körüli hőmérséklettel érkeznek egy egész sor melegforrásban a felszínre. E melegforrások végig működtek a negyedkor folyamán. Sokfelé megtaláljuk a belőlük kicsapódó édesvízi mészköveket, a kéregmozgások folytán különböző magasságban a Gellérthegyen, Várhegyen. E jó építőkövek nagy részét a városépítők széthordták. A melegforrások az előidézői naggyobbrészt a mészkőterületeken kialakult barlangoknak, hévizes kürtöknök, járatoknak, amelyek az első emberi lakóhelyek voltak területünkön. A barlang és a meleg víz együttes telepítőerők. Sok más körülmény népességvonzó, városfejlesztő jellege időben változik, a melegforrások vonzóereje töretlenül mindmáig megmaradt. A belső és külső idegenforgalomnak ma is jelentős mozgatói a rájuk épült pompás fürdőépületek, uszodák, kórházak.

Bármily kedvező Budapest földtani helyzete, a város: ember teremtette mű. Amit az ember néhány évszázad, sőt évtized alatt létrehozott, a városképben mérkőzik azzal, amit a természet évmilliók alatt teremtett.

Pannóniai agyagfejtő Kőbányán. A szerző felvétele

Vetődés a budai márgában a metró Déli pályaudvari szakaszán. Dr. Wein György felvétele

Dolomit kőfejtő hévizes barlangokkal. Remete-szurdok. Dr. Wein György felvétele

